

Г.В. ЧАРАПОВІЧ

ПРАБЛЕМЫ ФАРМІРАВАННЯ І РАЗВІЦЦЯ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ Ў АСВЯТЛЕННІ ПЕРЫЯДЫЧНАГА ДРУКУ 1940-1960-х гг.

Рассматривается обсуждение проблем формирования и развития белорусского литературного языка в периодике 1940-1960-х гг. Анализируются высказанные в печати мнения по проблемам вариантности и нормы, оценки роли писателей в становлении литературного языка, об источниках его обогащения и стилистических возможностях.

The article is dedicated to the discussions of the problems of the formation and evolution of Belarusian literary language in the national periodicals in 1940-1960. The author analyses published opinions on the problems of variance and norm, estimations of roles of writers in the formation of literary language, methods of solution of the question about sources of its enrichment and stylistic potentialities.

Адзін са шляхоў свядомага ўздзеяння асобы на мову і рэгулявання ёю моўных працэсаў - выступленні на старонках перыядычнага друку. Мэтай артыкула з'яўляецца ахарактарызаваць асаблівасці абмеркавання праблем фарміравання і развіцця літаратурнай мовы ў перыядыцы 1946-1969 гг. Для дасягнення гэтай мэты ставіліся наступныя заданы: вылучыць асноўныя этапы абмеркавання і прасачыць яго дынаміку, выявіць кола найбольш актуальных праблем літаратурнай мовы, паказаць абумоўленасць характару абмеркавання складам яго ўдзельнікаў, прасачыць сувязь выказаных меркаванняў з асаблівасцямі грамадска-палітычнага жыцця краіны.

У пасляваенны перыяд артыкулы па праблемах літаратурнай мовы друкаваліся пераважна ў газетах «Літаратура і мастацтва», «Звязда», часопісах «Польмя», «Беларусь», «Маладосць». Сярод найбольш аўтарытэтных аўтараў вылучаюцца пісьменнікі Якуб Колас, П.Ф. Глебка, Кандрат Крапіва, М.П. Лобан, Максім Лужанін, У.М. Юрэвіч, Янка Скрыган, крытык Р.В. Шкраба, мовазнаўцы М.Г. Булахаў, Ф.М. Янкоўскі, Я.М. Камароўскі, Л.І. Бурак, А.І. Наркевіч, А.А. Каўрус, Я.Н. Рапановіч, М.Я. Цікоцкі і інш.

1. Дыскусіі першага пасляваеннага дзесяцігоддзя. У першыя пасляваенныя гады праблемы беларускай літаратурнай мовы не выглядалі прыярытэтнымі і займалі нязначнае месца на старонках перыядычнага друку. Стымулам для грамадскай звярнуць увагу на моўную тэматыку паслужыла дыскусія 1950 г. у газеце «Правда», дзе з мовазнаўчымі артыкуламі выступіў Генеральны сакратар ЦК КПСС І.В. Сталін. Правядзенне гэтай дыскусіі актывізавала абмеркаванне праблем беларускай мовы на старонках перыядычнага друку.

Пасляваеннае беларускае мовазнаўства знаходзілася ў даволі складанай сітуацыі, што было звязана з адсутнасцю навуковай тэорыі, прымальнай адначасова і для філолагаў, і для дзяржаўных ідэолагаў. На той час лінгвістычныя выданні 1920-х гг. былі недаступнымі, да таго ж яны не маглі ўспрымацца як аўтарытэтыя, бо ў працяг традыцый 1930-х гг. дзейнасць

мовазнаўцаў гэтага перыяду абвясчалася шкодніцкай. У канцы 1940-х гг. адчуваўся недахоп нарматыўных выданняў, у сувязі з чым на старонках друку нярэдка выказваліся папрокі ў адрас мовазнаўцаў.

1.1. Праблема варыянтнасці. У пасляваенны перыяд варыянтнасць выглядала сур'ёзнай праблемай тагачаснага мовазнаўства. Наяўнасць шматлікіх варыянтаў тлумачылася ў артыкулах маладосцю беларускай літаратурнай мовы, тым, што яна, як падкрэсліў М.П. Лобан, яшчэ не да канца сфарміравалася і стабілізавалася (гл. Лобан 1948, 30). У той жа час адным з асноўных паказчыкаў нармалізаванасці мовы лічылася поўная адсутнасць варыянтнасці. У сувязі з гэтым ужыванне варыянтных форм ацэньвалася рэзка негатыўна, бо, напрыклад, паводле ацэнкі М.П. Лобана, «варыянты не толькі нічога не даюць мове, а, наадварот, разбураюць яе граматычны лад, засмечваюць яе» (Лобан 1950). Ліквідацыя варыянтнасці і ўсталяванне адзінай літаратурнай нормы ў газетных і часопісных артыкулах ставіліся на адно з першых месцаў сярод задач нармалізатараў беларускай мовы. Важнай падзеяй быў выхад «Руска-беларускага слоўніка» ў 1953 г., але гэта да канца не вырашала праблему. Тым не менш у друку было заўважана, што слоўнік спрыяў павышэнню ўзроўню моўнай культуры беларускіх выданняў. Акрамя таго ў газетных і часопісных артыкулах пры вырашэнні спрэчных пытанняў пачалі выкарыстоўвацца спасылкі на гэты слоўнік як на дастаткова аўтарытэтны, чаго не сустракалася ў ранейшых выступленнях у друку.

1.2. Асэнсаванне ролі пісьменнікаў. Важная роля ў фарміраванні літаратурнай мовы адводзілася пісьменнікам. П.Ф. Глебка ў артыкуле «На таткі пра беларускую літаратурную мову» зазначыў: «Пісьменнік як бы ўпаўнаважаны грамадствам быць у пэўным сэнсе заканадаўцам у галіне мовы. З шматлікіх і разнастайных лексічных і граматычных формаў ён выбірае найбольш прыдатныя і каштоўныя і надае ім сілу агульнанацыянальнай літаратурнай нормы» (Глебка 1950). На старонках друку гаварылася пра Янку Купалу і Якуба Коласа як заснавальнікаў беларускай літаратурнай мовы, у якасці ўзору моўнага майстэрства найчасцей прыводзіўся Кузьма Чорны. У той жа час пісьменнікі і паэты малодшага пакалення атрымлівалі хутчэй крытычныя водгукі на моўны бок сваіх твораў. Было заўважана, што літаратурная моладзь дрэнна валодае беларускай мовай, да таго ж паэты нярэдка дазвалялі сабе парушаць нормы дзеля захавання рытму і рыфмы ў вершы. Крытыкуючы пісьменнікаў і паэтаў за неахайнасць, аўтары артыкулаў прад'яўлялі высокія патрабаванні да мовы іх твораў. Менавіта мастацкая літаратура мусіла даваць узор літаратурнай мовы, таму адказнасць за стан апошняй клалася на літаратараў. Пры гэтым адрозненні паміж мовай мастацкай літаратуры і літаратурнай мовай фактычна не асэнсоўваліся. Асабліва асуджаліся паэты і пісьменнікі за ўжыванне ў мастацкіх творах варыянтных форм, што кваліфікавалася як адсутнасць клопату пра родную мову, пра яе развіццё і ўпарадкаванне, г. зн. як ігнараванне ўскладзенага на літаратараў абавязку. З крытыкай падобных «паэтычных вольнасцей» выступіў М.Г. Булахаў у артыкуле «Аб нармалізацыі беларускай літаратурнай мовы». Прыхільнік радыкальных мер у барацьбе з варыянтнасцю ў мастацкіх творах, ён выказаўся за мэтазгоднасць «устанавіць строгія нормы формаўтварэння і словаўтварэння для ўсіх стыляў і жанраў літаратуры» (Булахаў 1953, 140).

1.3. Пытанне пра крыніцы ўзбагачэння беларускай мовы. Пасляваенныя гады ў газетных і часопісных артыкулах разглядаліся як перыяд актыўнага развіцця беларускай літаратурнай мовы, што адпавядала агульнаму настрою таго часу, аднак не падмацоўвалася канкрэтнымі фактамі. У сувязі з гэтым актуальнасць набыло пытанне пра крыніцы яе ўзбагачэння. Асноўнымі крыніцамі папаўнення беларускага лексікону аўтары артыкулаў называлі народную і рускую мовы.

1.3.1. Народная мова. Галоўнай станоўчай якасцю беларускай літаратурнай мовы лічылася яе блізкасць да народнай асновы. Пры гэтым уплыў старабеларускай мовы на станаўленне і развіццё сучаснай літаратурнай мовы адмаўляўся.

Высокая ацэнка рэсурсаў народнай мовы спалучалася з вельмі асцярожным стаўленнем да дыялектаў як крыніцы ўзбагачэння літаратурнай мовы. Запазычанне дыялектызмаў лічылася дапушчальным толькі тады, калі слова з адпаведным значэннем або адценнем значэння яшчэ не было ў мове. Працягваючы традыцыю 1930-х гг., аўтары артыкулаў асуджалі пісьменнікаў і паэтаў за выкарыстанне дыялектных моўных сродкаў у мастацкіх творах. Пры гэтым сам тэрмін «дыялектызмы» набыў негатыўную афарбоўку і нярэдка ўжываўся для абазначэння любых непрымальных для мовы слоў.

Па-іншаму паспрабаваў асэнсаваць гэту праблему Максім Лужанін у артыкуле «Пісьменнік і мова». Аналізуючы мовазнаўчыя працы І.В. Сталіна, ён прыйшоў да высновы пра непазбежнасць папаўнення слоўніка дыялектызмамі, прычым пісьменнік лічыў магчымым існаванне дыялектызмаў у мове нават як варыянтаў літаратурных слоў (гл. Лужанін 1951). Выказанае Максімам Лужаніным меркаванне сведчыць пра паступовую змену стаўлення да дыялектызмаў, вынікі чаго выразна праявіліся ў наступнае дзесяцігоддзе.

1.3.2. Руская мова. Прагрэсіўным кірункам у развіцці беларускай літаратурнай мовы лічылася яе збліжэнне з рускай, якая служыла ўзорам для беларускіх нармалізатараў. Запазычанне з рускай мовы аўтары артыкулаў характарызавалі як узбагачэнне, але пры гэтым спрабавалі акрэсліць пэўныя межы такога запазычання. У першыя пасляваенныя гады М.П. Лобан у артыкуле «Думкі пра нашу мову» выказаўся фактычна за неабмежаванае пранікненне ў беларускую мову рускіх слоў, ухваліўшы іх выкарыстанне ў якасці сінонімаў да беларускіх (гл. Лобан 1948). Аднак пасля выхаду ў 1950 г. артыкула Якуба Коласа «Развіваць і ўзбагачаць літаратурную мову» стаўленне да іншамоўнай лексікі стала больш асцярожным. Пісьменнік папярэджаў: «Перад увядзеннем кожнага новага слова трэба добра абшарыць кішэні свае памяці, перагледзець слоўнікавыя і фальклорныя крыніцы, прыслушацца да жывой гаворкі - а можа і знойдзецца якраз тое, што неабходна, што ўжо ўжывалася і чамусьці забыта, ці ўжываецца і невядома нам» (Колас 1950). Падтрымліваючы курс на збліжэнне беларускай і рускай моў, аўтары артыкулаў пачалі рабіць агаворку: запазычваць з рускай мовы варта толькі тыя словы, у якіх беларуская мова адчувае патрэбу. Асабліва важную ролю, як адзначыў М.П. Лобан, руская мова адыграла ў станаўленні бела рускай навуковай і тэхнічнай тэрміналогіі (гл. Лобан 1951, 138).

2. Дыскусіі канца 1950-1960-х гг. Змены ў грамадска-палітычным жыцці краіны, якія пачаліся пасля XX з'езда КПСС у 1956 г., паўплывалі на асэнсаванне моўных з'яў і прадвызначылі кола новых тэм для дыскусій.

2.1. Пытанне пра народнасць мовы. У другой палове 1950-1960-х гг. абмеркаванне ролі народнай мовы выйшла на новы ўзровень. Галоўным патрабаваннем да беларускай мовы і адначасова крытэрыем яе ацэнкі ў газетных і часопісных артыкулах пачало выступаць паняцце народнасці. Пачатак гаворкі пра народную аснову беларускай мовы быў пакладзены ў 1957 г. артыкулам Янкі Скрыгана «Думкі аб мове». Жаданне пісьменніка ўзбагаціць літаратурную мову сродкамі народных гаворак прывяло яго да радыкальнай высновы, што практыка літаратурнай мовы не павінна разыходзіцца з практыкай народнай мовы. У сувязі з гэтым выгнанню з мовы падлягалі ўсе неўласцівыя народным гаворкам моўныя сродкі. У прыватнасці, Янка Скрыган крытыкаваў выкарыстанне ў мастацкай літаратуры і публіцыстыцы аддзяслёных назоўнікаў (*з'яўленне, заканчэнне, прыход, выданне* і інш.) (гл. Скрыган 1957). У той жа час любое слова з народнай моўнай практыкі магло быць адобрана пісьменнікам. Так, ён заахвочваў увесці ў

літаратурную мову словы з тагачаснага узусу (*палучаць, давольны, старана, трудна*), не зважаючы на іх супадзенне з рускімі адпаведнікамі (гл. Скрыган 1957 [а]). Выказаныя пісьменнікам меркаванні былі падтрыманы іншымі аўтарамі, прычым у пазнейшых выступленнях, як і ў артыкуле Янкі Скрыгана, клопат пра павышэнне культуры беларускай мовы спалучаўся з неразумным спецыфікі літаратурнай мовы, яе прыроды і функцый.

2.2. Літаратурная норма і творчасць пісьменнікаў. Барацьба за на-роднасць мовы нярэдка суправаджалася крытычнымі закідамі ў адрас слоўнікаў, актыўнае карыстанне якімі тлумачылася няведаннем мовы на рода, што атаясамлівалася з няведаннем літаратурнай мовы. Да таго ж пэўны час «Руска-беларускі слоўнік» (1953) быў адзіным аўтарытэтным выданнем, таму адсылкі да яго ўспрымаліся асобнымі аўтарамі як спробы абмежаваць мову. Такім чынам, карыстанне слоўнікам звязвалася з беднасцю мовы, і, наадварот, яе багацце ўвасабляла стыхія народных гаворак. Немагчымасць абмежаваць мову словамі, зафіксаванымі ў слоўніку, абгрунтаваў Р.В. Шкраба ў артыкуле «Жывая крыніца», звярнуўшы ўвагу на важную акалічнасць: нельга атаясамліваць літаратурную мову з мовай мастацкай літаратуры. Выяўленне спецыфікі апошняй адрознівае гэты артыкул ад абсалютнай большасці выступленняў на старонках друку, дзе мова мастацкіх твораў разглядалася толькі як асноўны ўзор літаратурнай мовы. Р.В. Шкраба выказваўся за абсалютную свабоду пісьменніка ў выбары моўных сродкаў як з літаратурнай мовы, так і з жывой гаворкі. Літаратурны крытык пераконваў: «Кожнае слова - будзе гэта архаізм, правінцыяналізм або неалагізм - мае права на існаванне ў творы» (Шкраба 1965, 150). Як сведчыць А.І. Жураўскі, з сярэдзіны 1960-х гг. пісьменнікі сапраўды карысталіся значнай свабодай не толькі ў лексіцы, але і ў марфалогіі, дазваляючы сабе ўводзіць у літаратурны ўжытак марфалагічныя рысы сваіх родных гаворак, на падставе чаго гэты перыяд навуковец ахарактарызаваў як дэнармалізацыю беларускай літаратурнай мовы (гл. Журавский 1983, 68).

Выступаючы ў перыядычным друку, мовазнаўцы па-рознаму ацэньвалі тагачасныя моўныя працэсы. Прыкладам сутыкнення супрацьлеглых поглядаў можа служыць дыскусія на старонках «Звязды» ў 1965 г. паміж кандыдатамі філалагічных навук А.І. Наркевічам і Л.І. Бураком, з аднаго боку, і аспірантам А.А. Каўрусам - з другога. А.А. Каўрус пераконваў, што варыянтнасць - непазбежная з'ява, выкліканая развіццём мовы, і адхіленні ад нормы ён ахарактарызаваў як «яскаравае матэрыяльнае выяўленне жыцця мовы» (Каўрус 1965). Аднак А.І. Наркевіч і Л.І. Бурак яе развіццё звязвалі з далейшай уніфікацыяй граматычных форм. На іх думку, варыянтнасць не можа сведчыць пра багацце мовы і апраўдана толькі тады, калі кожны з варыянтаў мае сэнсавыя, граматычныя ці стылістычныя адрозненні (гл. Наркевіч, Бурак 1965).

2.3. Перацэнка трэдыцый папярэдніх дзесяцігоддзяў. У канцы 1950-х - 1960-я гг. заўважаецца пэўны зрух у мовазнаўчых прыярытэтах. Ізраільскі даследчык П.Н. Вэкслер ахарактарызаваў сітуацыю як «спробу ўратаваць тое, што можа быць уратавана з пурызму 1920-х гг.» (Wexler 1974, 293).

Адбыліся змены ў асэнсаванні ролі рускай мовы ў папаўненні беларускага лексікону. Высокі статус рускай мовы не аспрэчваўся, і аўтары газетных і часопісных артыкулаў зрэдку згадвалі тэзіс пра неабходнасць запазычання тых рускіх слоў, адпаведнікаў якім няма ў беларускай мове. У цэлым абмеркаванне ролі рускай мовы на старонках перыядычнага друку саступіла месца іншым, больш актуальным на той час пытанням. Звяртае на сябе ўвагу артыкул Я.Н. Рапановіча «Пра немаўлят і арэлі», дзе аўтар, ігнаруючы ранейшыя фармулёўкі, заявіў, што лексіка літаратурнай мовы «ўзбагачаецца за кошт народных слоў, узнаўлення забытых ці напалову забытых і

ўтварэння новых» (Рапановіч 1968 [а], 236). Рускай мове Я.Н. Рапановіч адмаўляў нават у стварэнні навуковай тэрміналогіі. У артыкуле «Роздум над тэрмінам» ён, як і мовазнаўцы 1920-х гг., пераконваў, што тэрміны павінны ўтварацца «на нацыянальнай аснове сродкамі нацыянальнай мовы» (Рапановіч 1968, 228). У аргументацыі сваіх прапаноў Я.Н. Рапановіч спасылаўся непасрэдна на слоўнікі 1920-х гг. як на досыць аўтарытэтныя выданні. Гэта быў ці не першы за апошнія дзесяцігоддзі зварот да спадчыны рэпрэсіраваных мовазнаўцаў у станоўчым кантэксце.

З канца 1950-х гг. стаўленне да дыялектызмаў пачало прынцыпова адрознівацца ад іх ацэнкі ў 1930-я гг. Тэрмін «дыялектызм» страціў негатывнае адценне, і яго ўжыванне на старонках перыядычнага друку стала больш асэнсаваным, адпаведным сутнасці паняцця. Да таго ж аўтары артыкулаў у 1960-я гг. мелі магчымасць карыстацца дыялектнымі слоўнікамі, спасылкі на якія пачалі выкарыстоўвацца як аргумент у дыскусіях. Ужыванне дыялектызмаў у мастацкай літаратуры ацэньвалася як станоўчая якасць мовы твора, больш за тое, заахвочвалася іх пранікненне і ў літаратурную мову. Паводле У.М. Юрэвіча, «колькі яшчэ самабытных слоў, пашыраных у межах адной мясцовасці, прасяца на старонкі нашых нарматыўных слоўнікаў, каб стаць скарбамі агульнанароднымі» (Юрэвіч 1967). Як сведчаць мовазнаўцы, у гэты перыяд колькасць дыялектызмаў у мастацкіх творах значна павялічылася, а шэраг з іх быў замацаваны «Беларуска-рускім слоўнікам» (1962) за сферай літаратурнага ўжывання (гл. Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968, 315).

2.4. Праблема стылістычнай дыферэнцыяцыі моўных сродкаў. У газетных і часопісных артыкулах народнай мове супрацьпастаўлялася «кніжная», прычым, калі першая лічылася багатай і прыгожай, другая звычайна разглядалася як бедная, заштампаваная. Паняцце народнасці служыла, бадай, адзіным крытэрыем ацэнкі моўных сродкаў незалежна ад сферы іх ужывання і функцыі. У сувязі з гэтым «кніжнасць» асуджалася нават у тых стылях, якія па сваёй прыродзе з'яўляюцца кніжнымі. Напрыклад, у рэцэнзіях на літаратуразнаўчыя працы крытыкавалася занадта «навуковая», «акадэмічная» мова, незразумелая шырокаму чытачу. Так, Д.Я. Бугаёў параіў аўтару адной манаграфіі замяніць «навуковы» выраз «у гэтым праявілася стыхійнасць характэра дзеда Талаша ў мінулы найвышэйшага ўзрушэння» на просты - «дзед Талаш не вытрымаў урэшце, раззлаваўся і таму схопіўся за сякеру» (Бугаёў 1959, 171).

У 1960-я гг. адной з найбольш актуальных выглядала праблема засмечанасці мовы газет і мастацкіх твораў канцылярызмамі і штампамі. Стымулам для шырокага абмеркавання гэтага пытання паслужыла дыскусія пра так званы «канцылярыт» у рускай мове, праведзеная ў 1960-1961 гг. на старонках «Известий». Паводле расійскай даследчыцы Н.Г. Бабай, для дыскусіі былі характэрны «супярэчнасці паміж грамадскімі ацэнкамі і ўнутрыструктурнымі заканамернасцямі літаратурнай мовы» (Бабай 1980, 9), бо яе ўдзельнікі, не адчуваючы стылістычных межаў, ставіліся да кніжных моўных сродкаў пераважна негатывна. Гэтыя ж рысы праявіліся і на старонках беларускага друку, дзе барацьба з канцылярытам спалучылася з пажаданнямі наблізіць літаратурную мову да народнай асновы. Напрыклад, Р.В. Шкраба крытыкаваў рэкамендацыі брашуры «Дзелавыя паперы ў васьмігадовай школе» пры напісанні просьбы «хаваць пачуцці за дзяжурнай формулай: прашу не адмовіць у маёй просьбе», прапаноўваючы больш просты варыянт - «прашу прыняць маю просьбу з добрым сэрцам» (Шкраба 1967, 226).

Такім чынам, найбольш актыўны ўдзел у абмеркаванні праблем літаратурнай мовы на старонках друку 1946-1969-х гг. прынялі пісьменнікі. Іх увага была накіравана пераважна на мову мастацкай літаратуры, якая нярэдка атаясамлівалася з літаратурнай. У выніку аўтары артыкулаў не заўсёды

адэкватна ацэньвалі моўныя факты, ігнаруючы аб'ектыўныя законы развіцця і функцыяніравання літаратурнай мовы. Дасягненні тагачаснага мовазнаўства спрыялі павышэнню тэарэтычнага ўзроўню выказаных у друку меркаванняў. Дыскусіі пра рускую мову, якія праводзіліся на старонках усеаюзнага друку, у значнай ступені служылі стымулам для грамадскага абмеркавання праблем беларускай літаратурнай мовы. Матэрыялы гэтага абмеркавання сведчаць пра сувязь ацэнак моўных з'яў з тагачаснымі ідэалагічнымі ўстановамі. Пацяпленне палітычнай атмасферы ў краіне пасля XX з'езда КПСС абумовіла пераацэнку мовазнаўчых прыярытэтаў, што дазвала разглядаць пачатак дэмакратызацыі грамадскага жыцця як мяжу ў перыядызацыі абмеркавання праблем літаратурнай мовы ў друку 1946-1969 гг. Першы з вылучаных перыядаў у значнай ступені працягвае традыцыі мовазнаўства 1930-х гг., другі ж характарызуецца ўзрастаннем пурыстычных тэндэнцый, вяртаннем у навуковы ўжытак лінгвістычнай спадчыны 1920-х гг., пісьменніцкай разняволенасцю ў выбары моўных сродкаў, павышэннем тэарэтычнага ўзроўню дыскусійных артыкулаў.

ЛІТАРАТУРА

- Бабаі Н. Г. Вопросы культуры речи в общественных дискуссиях о языке 60-70-х годов: Автореф. дис.... канд. филол. наук. М., 1980.
- Бугаёў Д. Першая манаграфія пра «Дрыгву»//Полымя. 1959. №9. С. 168-171.
- Булахаў М. Аб нармалізацыі беларускай літаратурнай мовы // Полымя. 1953. № 11. С. 136-146.
- Глебка П. Нататкі пра беларускую літаратурную мову // ЛіМ. 1950. 1 крас. С. 3.
- Журавский А. И. Белорусский литературный язык на современном этапе // Формирование славянских литературных языков: Теоретические проблемы: Сб. обзоров. М., 1983. С 60-77.
- Каўрус А. Нармалізаваць, але не збядняць // Звязда. 1965. 1 верас. С 4.
- Колас Я. Развіваць і ўзбагачаць беларускую мову // ЛіМ. 1950. 1 крас. С. 1.
- Крамко І.І., Юрэвіч А.К., Яновіч А.І. Псторыя беларускай літаратурнай мовы. Мн., 1968.
- Т. 2.
- Лобан М. Думкі пра нашу мову //Беларусь. 1948. №7. С 30-31.
- Лобан М. Пісьменнік і мова // ЛіМ. 1950. 7 кастр. С. 3.
- Лобан М. Некаторыя заўвагі аб мове// Полымя. 1951. № 3. С. 135-140.
- Лужанін М. Пісьменнік і мова // Полымя. 1951. № 6. С. 128-134.
- Наркевіч А., Бурак Л. Спрачацца варта // Звязда. 1965. 4 лістап. С. 4.
- Рапановіч Я. Роздум над тэрмінам // Полымя. 1968. № 8. С. 225-228.
- Рапановіч Я. Пра немаўлят і арэлі // Полымя. 1968 [а]. № 10. С. 236-237.
- Скрыган Я. Думкі аб мове // ЛіМ. 1957. 20 лют. С. 2-3.
- Скрыган Я. Думкі аб мове (Працяг) // ЛіМ. 1957 [а]. 23 лют. С. 2-3.
- Шкраба Р. Жывая крыніца // Полымя. 1965. №8. С. 148-179.
- Шкраба Р. Пра рабят і яшчэ пра сёе-тое // Полымя. 1967. № 3. С. 225-228.
- Юрэвіч У. Мова - з'ява найасаблівая // Чырвоная змена. 1967. 19 сак. С. 2.
- Уэлер Р. N. Purism and Language: A Study in Modern Ukrainian and Belorussian Nationalism (1840-1967). Bloomington, 1974.

Паступіў у рэдакцыю 19.09.07.

Ганна Віктараўна Чараповіч - аспірант кафедры гісторыі беларускай мовы. Навуковы кіраўнік - кандыдат філалагічных навук, дацэнт С.М. Запрудскі.